

اشاره: اوراد الیالی و الایام (نیایش شبانگاهی و بامدادی ابن عربی) کتابی از محیی الدین ابن عربی است. این کتاب در سال ۱۴۲۳ هجری مطابق با سال ۲۰۰۲ میلادی در عمان به تحقیق و مقدمه بسام محمد بارود انتشار یافت و در ایران توسط محمد خواجهوی ترجمه و در سال ۱۳۸۹ از سوی نشر مولی روانه بازار شد. نوشتار حاضر به نقد بررسی ترجمه یاد شده می پردازد.

کتاب ماه فلسفه

متنی که مترجم محترم برای ترجمه انتخاب کرده است از آثار عارف و فیلسوف بزرگ اندلسی محیی الدین بن عربی (متولد ۵۶۲ه/ ۱۱۶۵م / و متوفی ۶۳۸ه/ ۱۲۴۰م) است که «در دایره تصوف عربی شخصیتی یگانه است و تعداد تألیفات او را بالغ بر ۲۸۹ کتاب برشمارده‌اند. کتاب‌های وی به گونه نظم و نثر می‌باشند و بعضی از اندیشه‌های خود را در قالب شعر بیان کرده است. سخنان این مرد سرشار از شعور الهی است.»^۱

ترجمه آثار نویسنده و عارفی با این حجم وسیع تألیفات که «حکایت از تسلط و احاطه وسیع او در همه حوزه‌های فکری و عرفانی عصر وی دارد و دارای شخصیت بسیار پیچیده است که کسی تا به حال نتوانسته او را به درستی بشناسد»^۲ بسیار دشوار و پیچیده می‌نماید. از این رو مترجم باید احاطه علمی و عملی وسیعی در حوزه‌های زیر دارا باشد: «۱. آشنایی با موضوع مورد ترجمه. ۲. آشنایی با اصطلاحات زبان مبدأ و مقصد. ۳. مراعات نگارش دستوری زبان مقصد. ۴. مراعات امانت و پرهیز از هرگونه دخل و تصرف. ۵. استفاده از لغت نامه مناسب و پرهیز از اعتماد برحافظه. ۶. استفاده از واژگان مأنوس در ترجمه.»^۳

۱. آشنایی با موضوع مورد ترجمه: طبق اصول

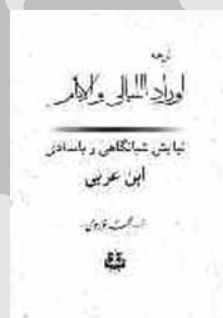
اساسی ترجمه، استاد خواجهوی به واسطه آشنایی با ابن عربی و ترجمه کتاب‌های مهم او شرط اولیه آشنایی با موضوع مورد ترجمه را داشته است و باید به این نکته اشاره کرد که وی در زمینه ترجمه آثار ابن عربی سابقه دارد و آثار مهم او را مطالعه و ترجمه کرده از جمله: فتوحات مکیه، فصوص الحکم و شرح قیصری بر فصوص الحکم ابن عربی - به نام خصوص الکلم - . استاد خواجهوی علاوه بر ترجمه صحیفه مبین قرآن و آثار شیخ اکبر محیی الدین ابن عربی، ترجمه آثار ملاصدرا و صدرالدین قونوی را نیز در کارنامه علمی خود دارد. حدیث حیات خواجهوی بیانگر علم‌جویی اوست. خواجهوی محقق و مترجمی پرکار است که شرح تمامی آنچه او انجام داده و به پایان رسانیده است، کار دشواری است. وی تاکنون این آثار را ترجمه کرده است: قرآن و اسفار اربعه، اسرار الآیات، مفاتیح الغیب، تفاسیر دیگر ملاصدرا و شرح اصول کافی او را همراه با فکوک صدرالدین قونوی، اسرار النقطة امیرسیدعلی همدانی، اصطلاحات

نقد و بررسی کتاب

اوراد الیالی و الایام ابن عربی

الهام حدادی*

e.haddadi@gmail.com

اوراد الیالی و الایام:
نیایش بامدادی و
شبانگاهی ابن عربی،
محمدبن علی ابن عربی،
ترجمه محمد خواجهوی،
تهران: نشر مولی، ۱۳۹۰.

**خواجوی
در مقدمه
این کتاب با قلم
خویش نیز جملات
دعایی را به عنوان
براعت استهلالی
بر نیایش‌های ابن
عربی می آورد
و سپس طریقه
آشنایی با این
کتاب و همچنین
سابقه شاگردی
خویش در حضور
بسام محمد بارود
را بیان می کند.
سپس مقدمه‌ای
را که وی در مورد
دعا در مقدمه
متن اصلی به عربی
آورده است با
عنوان «فضیلت
دعا از زبان محقق
عرب زبان»
ترجمه کرده است.
سپس در ادامه
فضیلت دعا
از زبان دانشمند
ایرانی و حکیم الهی
حضرت شعرانی
را بیان کرده
است.**

الصوفية عبدالرزاق کاشانی که تلاشی ارزنده و عظیم
به شمار می‌رود.^۴

این نکته نشان دهنده آشنایی و تسلط مترجم بر آثار و اندیشه
ابن عربی است که انتظار می‌رود روند ترجمه این اثر نیز همسو
با اندیشه و عرفان ویژه وی حرکت کند. خواجوی در مقدمه
این کتاب با قلم خویش نیز جملات دعایی را به عنوان براعت
استهلالی بر نیایش‌های ابن عربی می‌آورد و سپس طریقه آشنایی
با این کتاب و همچنین سابقه شاگردی خویش در حضور بسام
محمد بارود را بیان می‌کند. در ادامه مقدمه‌ای را که وی در مورد
دعا در مقدمه متن اصلی به عربی آورده است با عنوان «فضیلت
دعا از زبان محقق عرب زبان» ترجمه کرده است. سپس فضیلت
دعا از زبان دانشمند ایرانی و حکیم الهی حضرت شعرانی را بیان
کرده است که این مقدمه بر کتاب دعا می‌تواند تأثیر بیشتری بر
مخاطب گذارد و در آخر توضیح مختصری در مورد دعا‌های ابن
عربی بیان کرده است.

۲. آشنایی با اصطلاحات زبان مبدأ و مقصد:

خواجوی با زبان عربی آشنایی عمیق دارد، اما به
جهت آنکه متن انتخابی در حوزه آثار عرفانی است،
ترجمه این متون به دو دلیل از دشواری ویژه‌ای
برخوردار است:

الف) مشکلات ترجمه محتوایی: در این مورد با توجه به
سبک عرفانی متن که به شکل دعا است مشکلاتی جهت تفهیم
کردن مباحث عرفانی که ابن عربی بیان کرده است، وجود دارد
که مترجم را در تنگنای انتخاب مضامین و برابری واژگانی
موجود در زبان فارسی قرار می‌دهد. همچنین برابر کردن واژگان
در جهت انتقال معانی پیچیده است؛ زیرا «ورود مضامین عرفان و
تصوف به شعر و نثر فارسی خصوصاً از قرن ششم هجری است
که از اعظام کتب صوفیه که به عربی نگاشته شده بود مانند آثار
ابوعبدالرحمن سلمی، اللمع فی التصوف و آثار ابن عربی نشأت
می‌گرفت و موجب رواج تعداد زیادی اصطلاحات عربی در شعر
و نثر فارسی شد.»^۵

این عامل فهم‌پذیر کردن اصطلاحات عرفانی را مشکل‌تر
می‌کند که خواجوی جهت توضیح و تبیین این موضوع در هر
کجای متن که با کلمه یا اصطلاحی روبرو شده و به این نکته
رسیده که ممکن است برای مخاطب قابل فهم نباشد، به صورت
زیر نویس آن اصطلاح را توضیح داده است که این از محاسن
مهم کتاب می‌باشد مانند: «از حیث ذات، احدی و یکتا و یگانه
است و از جهت اسما و صفات واحد می‌باشد...». احدیت ذات،
غیب در ازل است، و وحدانیتش، ظهور در ابد، و واحد قدیم،
موجودی است که وی را نه اولی هست و نه آخری.^۶

در بسیاری از موارد نیز اگر نقل قول مستندی از مفهوم متن
دعایی وجود دارد، باز آن نقل قول را به دو هدف در زیرنویس
توضیح می‌دهد: اول منظور ابن عربی در بیان این جملات دعایی
با توجه به افکار عارفان و اندیشمندان دیگر مقایسه و تحلیل شود.
دیگر آنکه مفهوم عرفانی مورد نظر ابن عربی برای مخاطب عام

و خاص قابل فهم و تبیین باشد.

«...سبحانک لا إله إلا أنت، أنت حسبی و نعم الوکیل...»^۷

پروردگاری جز تو نیست، تو مرا کافی و بسنده‌ای و نیک
و کیلی هستی.

در زیر نویس: ۱. علامه شیخ ماء العینین در کتاب مذهب
مخوف گوید: هر کس خداوند را بعد از فجر روز سه شنبه به این
ذکر مناجات کند، شگفتی‌های آفرینش الهی را مشاهده می‌کند
که حروف از بیانش ناتوان است، و هر کس آن را در هر روز هفتاد
و سه بار بگوید، خداوند او را در دل‌ها عظمت و بزرگی بخشد و
در سینه‌ها، وی را هیبت دهد، و نظر هیچ کس بر او نمی‌افتد،
مگر آن که او را دوست داشته و بزرگش می‌دارد و از هیبتش
بیمناک می‌گردد.^۸

البته اشکالی که بر این زیرنویس‌ها وارد است، دو نکته است:
اول اینکه خواجوی مشخص نکرده است آیا این زیرنویس‌ها را
بسام محمد بارود در کتابش نقل کرده یا خود خواجوی به عنوان
توضیح مطلب بیان کرده است؟ دیگر آنکه نه در زیرنویس و نه
در فهرست‌های آخر کتاب، شناسنامه مثلاً کتاب مذهب مخوف
علامه شیخ ماء العینین موجود نیست تا مخاطب بتواند به این
کتاب نیز دسترسی یابد.

ب) مشکلات سبک بیانی: دعا‌های ابن عربی اثر بر زبان عارف و
فیلسوفی بزرگ جاری شده است. بر این اساس، انتخاب سبکی
در زبان فارسی مشابه با سبکی که ابن عربی در بیان خواست
درونی خود برگزیده است، دشوار می‌نماید. اما در عین حال
سبک ابن عربی سبکی مسجع و آهنگین است که در انتخاب
واژگان در پیوند جانشینی و برقرار کردن مناسبت در پیوند
همنشینی متن برگزیده است که در ترجمه مترجم کمتر نمود
پیدا کرده است، مثلاً در آنجا که ابن عربی دعای خویش را
آهنگین و مسجع چنین بیان می‌کند: «اللهم افتح لی أغلاق
هذه الكنوز، واكشف لی حقائق هذه الرموز، و کن أنت مواجیهی
و وجهتی و احجینی برؤیتک عن رویتی.»^۹ از لحاظ ادبی این
نثر از نوع مسجع است که کلمات «الکنوز» و «الرموز» با هم
سجع موازی دارند و «مواجیهی» و «وجهتی» و «رویتی» نیز
داری همین سجع هستند. در عین حال که از لحاظ آرایه‌های
ادبی این کلمات با هم جناس نیز دارند. پس مترجم با سبکی
از دعا رویاروست که در عین حال که از نظر ظاهر متنی ادبی
است، از دیدگاه محتوایی دارای مضامین عرفانی است. ترکیب
این دو مقوله در ترجمه با دشواری روبروست که خواجوی
ترجیح داده است ترجمه‌ای روان و تحت الفظی بی‌آنکه بخواهد
سبک ادبی ابن عربی را در زبان فارسی رعایت کند، ارائه تا
محتوا و مفهوم متن را رسا کند. ترجمه او از متن بالا به این
شکل است: «پروردگارا! قفل‌های این گنجینه را برایم برگشا
و حقایق این رموز و رازهای نهفته‌شان را برایم آشکار کن! و
تو رویاروی من و جانب توجهم باش! و مرا به دیدنت از دیدن
خودم بیوشان...»^{۱۰}

این ترجمه تحت اللفظی است تا آنجا که حتی در رعایت

حروف اضافه نیز مانند متن اصلی عمل شده است. البته واحد در ترجمه خواجوی جمله است که متن را قابل فهم کرده و به عنوان ترجمه ارتباطی توانایی انتقال فهم متن را به مخاطب دارد و این نکات مثبت ترجمه اوست که اگر خواجوی بخواهد این متن را به صورت ادبی و مسجع در فارسی ترجمه کند، از ترجمه‌ای روان و تحت اللفظی که هدف اوست جدا می‌افتد.

۳. مراعات نگارش دستوری زبان مقصد: زبان

عربی و زبان فارسی در شیوه نگارش تا حدود زیادی مشابهت دارند و مترجم سعی کرده است ترجمه‌ای روان و شیوا را از متن عربی مطابق با شیوه نگارش فارسی ارائه دهد. ترجمه او در عین حال که تحت اللفظی است، اما با مراعات دستور زبان فارسی هماهنگ و قابل فهم برای مخاطب فارسی زبان است. نمونه‌ای از ترجمه تحت اللفظی با رعایت اصول نگارش فارسی: «أَسْأَلُكَ اللَّهُمَّ كَشْفَ سِرِّ الْأُحْدِيَّةِ وَ تَحْقِيقَ الْعُبُودِيَّةِ، وَالْقِيَامَ لِلرُّبُوبِيَّةِ بِمَا بَحَضَّرْتَهَا الْعَلِيَّةُ...»^{۱۱}: «پروردگارا! از تو آشکارشدن راز احدیت و تحقیق عبودیت و قیام به ربوبیت را، آن گونه که شایسته مرتبه والای توست درخواست دارم، زیرا من به تو، موجود حادث معدوم هستم و تو موجود جاودان و پایداری...»^{۱۲}

همان‌طور که مشاهده می‌شود خواجوی طبق نگارش دستور زبان فارسی فعل «درخواست دارم» را آخر می‌آورد، در عین حال که القای مفهوم دعایی بودن متن به مخاطب به شکل منادا رسا است. در رعایت علائم ویرایشی، ویراستاری فارسی را نیز رعایت می‌کند یا در نمونه زیر:

«...و جدا سازنده دوقبضه پیشین در عالم خلق - در مخصوص و معبود [دور گشته] روح پاک و اقدس و والا، و نور کامل و درخشان، استوار در کمال عبودیت در مرتبه و حضرت معبود...»^{۱۳}

خواجوی در این قسمت برای فاصله نیفتادن میان فاعل و فعل لازم دیده که فعل «دور گشته» را در گروه اضافه کند؛ زیرا پشت سرهم آمدن صفات جمله را بلند کرده و ممکن است فهم مطلب را دچار مشکل سازد.

۴. مراعات امانت و پرهیز از هرگونه دخل

و تصرف: خواجوی در ترجمه دعاهاى ابن عربی مراعات امانت را کرده است و تا آنجا که توانسته از هرگونه دخل و تصرف در این زمینه خودداری نموده است. این احتیاط مترجم در ترجمه این متن می‌تواند از این موضوع ناشی شود که متن انتخابی، نیایش‌های عرفانی انسانی عارف و بی‌نظیر است که اگر واژه و جمله‌ای جابجا شود، ممکن است در فهم و انتقال آنچه مورد نظر ابن عربی بوده، اختلال وارد شود. خواجوی هر کجا که توضیح بیشتری را لازم دیده، سعی کرده است آن را در گروه جهت متمایز

کردن ترجمه متن اصلی با جمله یا کلمه اضافه، مشخص کند:

«... و در هر حال و مقام و خاطر و وارد و مصدر و ورود به او باز می‌گردیم...»^{۱۴}

۵. استفاده از لغت نامۀ مناسب و پرهیز از اعتماد برحافظه: با توجه به ترجمه متن می‌توان

این نکته را مشخص کرد که خواجوی از لغت نامه مناسب استفاده کرده است؛ زیرا در بسیاری موارد مشاهده شده است که لغتی را در زیرنویس شرح داده است مانند کلمه لاهوت در نمونه زیر:

«اللهم إني أسألك بلاهوت ذي التدبير»^{۱۵}

«پروردگارا من از تو به لاهوت صاحب تدبیر...»

و در زیرنویس: لاهوت: الوهت است و اصلش «الاه» بوده، یعنی در آن «واو» و «تاء» برای مبالغه اضافه شده چنانکه در جبروت و ملکوت و ناسوت است.^{۱۶}

۶. استفاده از واژگان مأنوس در ترجمه:

همان‌طور که در بالا ذکر شد با ورود عرفان و تصوف به زبان فارسی لغات بسیاری از زبان عربی از این مکتب وارد زبان فارسی شد و ابن عربی خود نیز یکی از کسانی بود که این لغات را در آثارش به زبان فارسی داخل کرد. «ورود لغات عرفانی به فارسی، تعداد الفاظ اصطلاحی را دو چندان یا چند برابر کرد، چون پیش از آن فقط لغاتی دینی و فلسفی و کلامی که بعضی هم یونانی بود و عربی نبود، همان‌گونه که به زبان عربی (با وجود آنکه دروازه لغت را عربها به روی لغات بیگانه بسته بودند) وارد شده بود به فارسی هم ورود پیدا کرد، چه به صورت معرب آن و چه به صورت اصلی. اما سیل اصطلاحات عرفانی که از کتب عربی صوفیان به ادب فارسی سرازیر گشت و حتی جملات

خواجوی محقق
و مترجمی پرکار
است که شرح
تمامی آنچه او
انجام داده و به
پایان رسانیده
است، کار دشواری
است. وی تاکنون
این آثار را ترجمه
کرده است: قرآن
و اسفار اربعه،
اسرار الآیات،
مفاتیح الغیب،
تفاسیر دیگر
ملاصدرا و شرح
اصول کافی او را
همراه با فکوک
صدرالدین قونوی،
اسرار النقطة
امیرسیدعلی
همدانی،
اصطلاحات
الصوفیة عبدالرزاق
کاشانی که تلاشی
ارزنده و عظیم به
شمار می‌رود.

و کلمات قصار صوفیان که اگر به صورت اصلی ادا نمی‌شد آن تأثیر را نداشت یا اصولاً مطلوب، مفهوم نمی‌گشت نظیر «اناالحق» حلاج یا «لیس فی جبتی سوی الله» و نظایر متعدد آنها، موجب شد که پارسی نویسان نتوانند این سیل الفاظ و تعبیرات و عبارات را مهار کنند و به پارسی برگردانند.^{۱۷}

در نیایش‌های این عربی نیز لغات عرفانی به وفور یافت می‌شود و مترجم تا آنجا که توانسته است لغات عرفانی را ترجمه یا در زیر نویس توضیح داده است. در عین حال لغات دیگر را در حد امکان به فارسی برگردانده است، از جمله:

«و بساط رحمه الأزل»: ^{۱۸} «و فراختای رحمت ازل». ^{۱۹}
«بساط» را فراختای ترجمه می‌کند. اما قسمت‌هایی از متن را به هیچ وجه نمی‌تواند ترجمه کند و آن واژه را در زیرنویس شرح می‌دهد، مانند کلمه «سبحه» در «اللهم ألسنی سبحة الحمد»: ^{۲۰}
«پروردگارا مرا سبحة حمد و سپاس بیوشان». ^{۲۱} و در زیر نویس بیان می‌کند که «اصل تسیح، تنزیه و تقدیس و میرا بودن از نقایص و کاستی هاست...»

یا اینکه در کروشه معنی فارسی کلمه را قرار می‌دهد: نو به مشکات [چراغدان] قلبم تابش نورانیتش را اتصال بخشید...» ^{۲۲}
در پایان، در مورد خود کتاب نیز این نکته قابل ذکر است که: بر روی جلد، کتاب با عنوان ترجمه اوراد الیالی و الایام معرفی می‌شود و بعد از ترجمه نام کتاب باز برای ذکر نام مترجم، کلمه ترجمه با دو نقطه مشخص نوشته شده است. بیان عنوان ترجمه مقدم بر نام اصلی کتاب با این شیوه، تأکید مترجم را بر ترجمه این اثر نشان می‌دهد و این پیام را به مخاطب منتقل می‌کند که ترجمه این اثر ابن عربی با ترجمه‌های دیگر آن متفاوت است و این نام انتظار خواننده را برای رویارویی با ترجمه‌ای خاص و متمایز بیشتر می‌کند؛ به خصوص که ترجمه، اولین کلمه و با همان فونت، نام اصلی کتاب رقم خورده است. به نظر می‌رسد آوردن کلمه «ترجمه» مقدم بر نام اصلی کتابی از نویسنده‌ای چون ابن عربی به این شکل مورد پسند نیست و به هر حال به احترام صاحب اثر بهتر است نام مترجم در زیر عنوان نوشته شود و یا اگر مترجم تأکید بر این عنوان دارد، لازم نیست دیگر برای معرفی مترجم باز هم کلمه «ترجمه» بیان شود.

نتیجه‌گیری

طبق بررسی مؤلفه‌های ترجمه در ترجمه کتاب ترجمه اوراد الیالی و الایام بیان شد که ترجمه خواجوی با توجه به متن که به صورت دعایی بر زبان ابن عربی جاری شده است، رسا، روان و قابل فهم است و براساس ظرفیت کتاب، لغات عرفانی و واژگانی که ممکن بوده برای مخاطب قابل درک نباشد، در زیرنویس توضیح داده شده است. در نهایت مخاطب عام و خاص هر کدام براساس نوع بینش و نگرش خویش می‌توانند از این کتاب و ترجمه‌اش بهره مند شوند.

منابع و مأخذ

۱. ترجمه اوراد الیالی و الایام ابن عربی، خواجوی، محمد، چاپ اول، تهران: مولى، ۱۳۸۹.
۲. تفسیر عرفانی قرآن کریم، ابن عربی، محیی‌الدین، ترجمه حیدر شجاعی، چاپ اول، تهران: نشر فهرست، ۱۳۸۸.
۳. گرایش‌های تفسیری در میان مسلمانان، گلذیهر، ایگناس، ترجمه سید ناصر طباطبایی، چاپ سوم، تهران: ققنوس، ۱۳۸۸.
۴. برگزیده متون فارسی - منوچهر دانش پژوه به آدرس سایت: www.arabiclearning.blogfa.com سایت: <http://motarjem-arabic-com> سایت: farsi.persianblog.ir سایت: www.igna.ir

پی‌نوشت‌ها

* کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی. مربی گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه آزاد اسلامی، خمین.

۱. گرایش‌های تفسیری در میان مسلمانان، صص ۲۰۵-۲۰۴.
۲. تفسیر عرفانی قرآن کریم، صص ۹، ۱۵.
۳. رجوع شود به سایت: <http://motarjem-arabic-com> سایت: farsi.persianblog.ir
۴. رجوع شود به سایت: www.igna.ir
۵. برگزیده متون فارسی - منوچهر دانش پژوه به آدرس سایت: www.arabiclearning.blogfa.com
۶. ترجمه اوراد الیالی و الایام ابن عربی، ص ۱۵.
۷. همان، ص ۷۰.
۸. همان، ص ۷۳.
۹. همان، ص ۹.
۱۰. همان، ص ۱۵.
۱۱. همان، ص ۱۱.
۱۲. همان، ص ۱۸.
۱۳. همان، ص ۱۹.
۱۴. همان، ص ۱۴.
۱۵. همان، ص ۲۷.
۱۶. همان، ص ۲۹.
۱۷. برگزیده متون فارسی - منوچهر دانش پژوه به آدرس سایت: www.arabiclearning.blogfa.com

۱۸. ترجمه اوراد الیالی و الایام ابن عربی، ص ۲۷.
۱۹. همان، ص ۳۳.
۲۰. همان، ص ۲۷.
۲۱. همان، ص ۳۱.
۲۲. همان، ص ۱۹.